

De broedvogels van het Haven- en Noordwillemskanaal te Assen

Bert Dijkstra

Drenthe kent vele kanalen, goed voor een lengte van ruim 230 km. De meeste van deze kanalen zijn aangelegd in het kader van de ontginning van de omvangrijke veengebieden aan de oost- en zuidzijde van de Hondsrug en op het Drentse Plateau vanaf het midden van de 19e eeuw. De belangrijkste kanalsystemen in Noord-Drenthe zijn het Noord-Willemskanaal, in Midden-Drenthe de Drentsche Hoofdvaart met aansluitingen op het Linthorst-Homankanaal en het Oranjekanaal, en in Zuid-Drenthe de Hogeveensche Vaart, naar het oosten toe gekoppeld aan het Stieltjeskanaal en het Dommerskanaal. In de winter van 2013/14 onderzocht ik in het kader van de Vogelatlas blok 12-34, met hierbinnen vijf km Noord-Willemskanaal. Tijdens de wintertelling was dit “the place to be” om watervogels te scoren. Watervogels waren in de wintermaanden eigenlijk overal te vinden waar in het kanaal windluwte en rust heersten. Of dat nu tussen de harde beschoeiing was of langs natuurvriendelijke oevers. Aan het eind van de winter en in het prille voorjaar kondigden zich al snel verschillen in soorten en aantallen tussen delen van het kanaal aan. Ik besloot om tijdens het broedseizoen meer aandacht te schenken aan de effecten van de verschillende oevereigenschappen op de broedvogels.

Beschrijving kanaaldelen

Het Noord-Willemskanaal is de scheepvaartverbinding tussen de Drentsche Hoofdvaart ten westen van Assen en de stad Groningen. Het kanaal is 38 km lang en heeft een diepte van twee meter. Het is genoemd naar koning Willem III. In hoofd functie is het kanaal bedoeld voor beroepsvaart en waterhuishouding. Het kanaal kent veel variaties in oevers. Zo zijn er delen met harde oeverbeschoeiing, oeverbegroeiingen nabij uittreepplaatsen voor Reeën, natuurvriendelijke oevers, delen met sterke recreatiedruk en rustige oevers. Het door mij onderzochte traject heeft een lengte van 8.9 km. In het algemeen is de kwaliteit van de fysische chemie van het water goed te noemen, ten aanzien van de aanwezigheid van vis en waterflora is de kwaliteit matig tot ontoereikend (Waterschap Hunze en Aa's 2014). Deze conclusies zijn gebaseerd op het gemiddelde voor het kanaal en liggen voor delen met natuurvriendelijke oevers vermoedelijk genuanceerder.

Het kanaal kent over dit traject verschillende verschijningsvormen. Het meest noordelijke deel bestaat hoofdzakelijk uit een klassieke vaarbak met een strakke harde oeverbeschoeiing. Alleen bij uittreepplaatsen voor Reeën is sprake van enige oeverbegroeiing, meestal bestaande uit opslag van wilg en els. Ter hoogte van de A28 is in het kader van een ecologische verbinding een meer natuurlijke oever aangelegd. Hier

zijn in de beschoeiing openingen gemaakt, waarbij achter de beschoeiing een ondiepe oever van enkele meters breed is te vinden. Deze oevers bestaan uit ondiep water, riet en wilgenstruweel. Verder komen langs het traject solitaire wilgenstruiken voor die over de begroeiing heen groeien en deels met takken in het water hangen. Aan weerszijden van het kanaal bevinden zich asfalt- of zandwegen die vrij intensief worden gebruikt door auto's en fietsers. Het kanaal wordt gebruikt door pleziervaart; in de loop van juni en juli kan dit aantal oplopen tot 20-40 per dag (mondelinge mededeling brugwachter). Vanuit Assen bereiken ook roeisporters dit deel van het kanaal, vooral in de weekenden.

Het zuidelijke deel ziet er totaal anders uit. Het Havenkanaal wordt nauwelijks gebruikt door pleziervaart, een enkel beroepsvaartschip vaart soms richting bedrijven die langs het kanaal liggen. Toch is het hier allerm minst rustig. In de eerst plaats heeft de Roei club Assen met ruim 200 leden haar thuisbasis langs het kanaal. Ter hoogte van Marsdijk liggen tientallen vissteigers bedoeld voor recreatief vissen en wedstrijd vissen. De paden langs het kanaal zijn het uitloopgebied van bewoners van Marsdijk en hun honden. In 2007 is hier door de gemeente Assen ruim vier kilometer natuurlijke oevers ingericht aan weerszijden van het kanaal. Laag in de oever en het ondiepe water heeft riet de kans gekregen zich te vestigen; hier stond in het voorjaar van 2014 overjarig riet langs het kanaal. Liesgras is de meest dominante vegetatie in het water langs de oever. Het areaal hiervan was in het prille voorjaar nog gering als gevolg van opschoonwerkzaamheden in het voorafgaande najaar. Gaandeweg het broedseizoen groeide het liesgras uit tot een zone van 1 tot 3 meter breed. In juni raakten her en der drijftillen van liesgras op drift richting het noorden en zuiden van het kanaal. Vanaf mei ontwikkelden zich hier vegetatie met Japanse waternavel in smalle stroken van één tot twee meter in aansluiting op de liesgrasvegetatie.

Tabel 1. Eigenschappen van oevers en menselijk medegebruik van de onderzochte kanaaldelen in Drenthe (- = niet aanwezig, += aanwezig, -/+ = deels aanwezig). *Characteristics of the various stretches of canal in Drenthe where breeding birds have been mapped in 2014, with human use quantified as: -=absent, +=present, -/+ =partly.*

Habitat	Haven- De Werf	De Werf	Marsdijk zuid	Marsdijk noord	Marsdijk Oude- molen	Oude- molen A28
Parallel asfaltweg	-/+	-	-	-	+	+
Parallel zandpad	-	+	+	+	+	+
Parallel wandelpad	-	-	+	+	-	-
Parallel fietspad	-	-	-	+	-	-
Goed ontwikkelde oevervegetatie	-/+	+	+	+	-	-
Overjarig riet	-	+	+	+	-	-/+
Harde oeverbeschoeiing	+	-	-	-	+	+
Uittrede plaatsen voor fauna	-	-	-	-	+	+
Pleziervaart	-	-/+	-/+	-/+	+	+
Roeiactiviteiten	-	-	+	+	+	+
Vissteigers	-	-	+	+	-	-

Methodiek

Het totale traject is zeven maal bezocht in het tijdvak van 20 maart-10 juli, de tijdsbesteding bedroeg 2.0-2.5 uur per ronde. De minder soortenrijke beschoeide delen werden vanaf één zijde van het kanaal onderzocht, delen met natuurvriendelijke oevers vanaf beide zijden. Hierbij werd langzaam langs het kanaal gefietst en af en toe stil gestaan of gewandeld. Bezoeken vonden meestal in de loop van de ochtend plaats, na afloop van een vroege ochtend bezoek in het kader van veldwerk ten behoeve van BMP onderzoek of de Vogelatlas. De laatste twee bezoeken eind juni en begin juli werden 's avonds gebracht. Buiten de officiële telronden is het gebied nog aanvullend bezocht om nesten te zoeken en te controleren.

Foto 1. Overzicht van de beschoeide oevers van het Noord Willemskanaal met lokale opslag van wilg; broedplek voor onder meer Fuut. Assen, 9 april 2014 (Bert Dijkstra). *Timbered bank of Noord Willem's Canal with patchy growth of Salix, breeding site of species like Great Crested Grebe, Assen, 9 April 2014.*

Foto 2. Overzicht van de natuurvriendelijk oever langs het Havenkanaal, met een vegetatie van overjarig riet en uitlopend liesgras. Assen, 4 april 2014 (Bert Dijkstra). *Well-vegetated bank of Haven Canal, with growth of Phragmites australis and Glyceria maxima, Assen, 4 April 2014.*

Resultaten

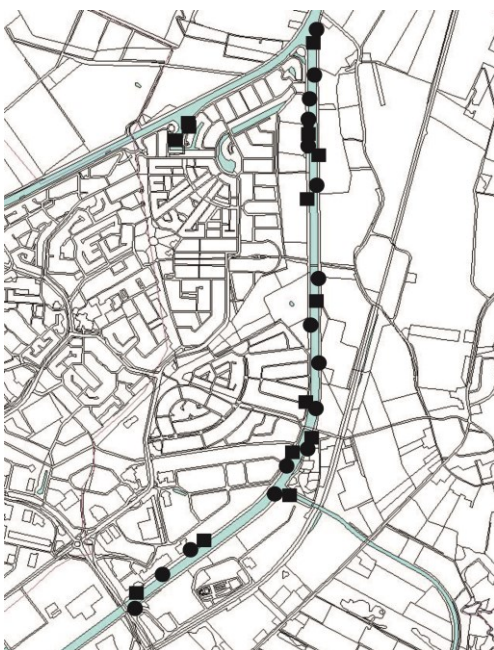
Voorkomen en dichtheid

In totaal zijn tien broedvogelsoorten vastgesteld. Watervogels zijn het best vertegenwoordigd, het meest Wilde Eend *Anas platyrhynchos*, Waterhoen *Gallinula chloropus* en Meerkoet *Fulica atra* (Tabel 2). Rietvogels zijn minder sterk vertegenwoordigd, waarbij de Kleine Karekiet *Acrocephalus scirpaceus* nog het meest talrijk is. Van alle soorten samen zijn over het gehele traject gemiddeld 10.3 territoria per km vastgesteld. Per kanaaldeel varieert deze waarde sterk. Langs de delen met harde beschoeiing gaat het om 2.0-3.8 territoria per km en langs delen met natuurvriendelijke oevers om 17.6-18.4 territoria per kilometer (Tabel 3.). De weinige watervogels in delen met harde beschoeiingen waren te vinden bij de ecologische passages, uittreepplaatsen

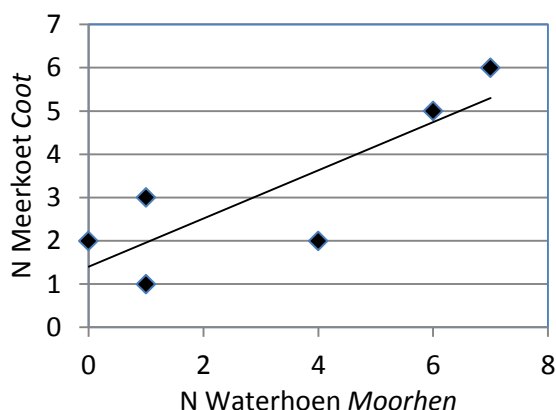
voor Reeën en bij struiken die over het water hingen. De delen met natuurvriendelijke oevers zijn beter bezet door broedvogels. Het feit dat hier de recreatieve druk hoger is, lijkt veel soorten niet te deren. In het gedrag van vogels was dit ook duidelijk zichtbaar. Zo zijn er nesten van Fuut *Podiceps cristatus*, Meerkoet en Waterhoen gevonden op enkele meters afstand van druk bereden fietspaden of van frequent gebruikte vissteigers. Sommige Meerkoeten en Futen waren hierbij soms zo broedvast dat het tellen van eieren niet mogelijk was omdat ze op de nesten bleven zitten! Verder waren territoria van Waterhoentjes en Meerkoeten dikwijls in elkaars nabijheid te vinden (Figuur 1 en 2), waarmee de gesuggereerde rol die de dominante Meerkoet zou spelen bij de achteruitgang van het Waterhoen hier niet leek op te gaan.

Tabel 2. Aantal territoria van aangetroffen broedvogelsoorten per kanaaldeel in Drenthe in 2014. *Number of territories of breeding birds along six stretches of canals in Drenthe in 2014.*

	Haven- De Werf	De Werf	Marsdijk zuid	Marsdijk noord	Marsdijk- Oude-molen	Oude- molen A28	Totaal
Lengte in m <i>Length (m)</i>	1210	1330	760	1930	2180	1510	8920
Nijlgans <i>Alopochen aegyptiaca</i>	0	1	0	0	0	0	1
Wilde eend <i>Anas platyrhynchos</i>	2	4	4	5	3	2	20
Soepeend <i>A. p.</i> (domesticatie)	0	2	0	4	0	2	8
Fuut <i>Podiceps cristatus</i>	2	2	2	4	1	0	11
Waterhoen <i>Gallinula chloropus</i>	1	6	4	7	0	1	19
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	1	5	2	6	2	3	19
Bosrietzanger <i>Acroc. palustris</i>	0	1	0	1	0	0	2
Kleine karekiet <i>A. scirpaceus</i>	0	3	1	6	0	0	10
Blauwborst <i>Luscinia svecica</i>	0	0	0	1	0	0	1
Rietgors <i>Emberiza schoeniclus</i>	0	0	1	0	0	0	1
Totaal	6	24	14	34	6	8	92

Figuur 1. Verspreiding van territoria van Meerkoet (vierkant) en Waterhoen (cirkel) langs kanalen bij Assen in 2014. *Breeding distribution of Coot (square) and Moorhen (circle) along canals near Assen in 2014.*

Figuur 2. Relatie tussen dichtheden van Waterhoen en Meerkoet in zes kanaaldelen in Drenthe in 2014. *Moorhen density showed a positive correlation with Coot density in canals in Drenthe in 2014.*

Broedsucces

Van een aantal soorten is het broedsucces gevolgd op basis van gevonden nesten en waarnemingen van oudervogels met jongen. Van Fuut, Meerkoet en Waterhoen zijn 18 nesten gevolgd. Van 12 nesten kon de legselgrootte worden vastgesteld (bereikbare nesten), zes nesten werden alleen op afstand gevolgd (onbereikbare nesten). Ruim 70% van de nesten was succesvol. Mislukkingen werden veroorzaakt door op-schoonwerkzaamheden van een deel van het kanaal eind juni (1x Waterhoen, 1x Meerkoet), wegspoelen/-drijven van nest (Fuut 2x) en predatie (Fuut 1x).

Waarnemingen van oudervogels afgezet tegen het aantal territoria wijst ook op een aardig broedsucces. Wilde eend en Soepeend scoren met een broedsucces van resp. 60 en 75% het hoogst, gevolgd door Fuut (55%), Waterhoen (53%) en Meerkoet (42%) (tabel 5.). Hierbij geldt dat door de bank genomen de hoogste broedsuccessen worden behaald in delen met natuurvriendelijke oevers.

Tabel 4. Legselgrootte en lotgevallen van nesten van Fuut, Meerkoet en Waterhoen, Drenthe, broedseizoen 2014. *Clutch size and nest success of Great Crested Grebe, Coot and Moorhen in canals in Drenthe in 2014.*

Soort	Legselgrootte <i>Clutch size</i>	SD <i>SD</i>	Min <i>Min</i>	Max. <i>Max.</i>	Uitgekomen <i>Hatched</i>	Mislukt <i>Failed</i>	Onbekend <i>Unknown</i>
Fuut <i>Podiceps cristatus</i>	4.0 (n=4)	2,8	3	5	5	3	0
Meerkoet <i>Fulica atra</i>	7.6 (n=6)	1,5	6	10	6	1	1
Waterhoen <i>G. chloropus</i>	5.0 (n=2)	2,8	5	5	1	1	0

Tabel 5. Broedsucces (%) gebaseerd op basis van waarnemingen van ouderparen, afgezet tegen territoria in verschillende kanaaldelen (zie Tabel 2 voor aantallen). *Proportion of territories in which young were raised successfully in various stretches of canals in Drenthe in 2014 (see Table 2 for numbers).*

Soort	Haven- De Werf	De Werf	Marsdijk zuid	Marsdijk noord	Marsdijk- Oude- molen	Oude- molen A28	Totaal
Nijlgans	-	100	-	-	-	-	
Wilde Eend	100	50	75	60	33	50	60
Soepeend	-	100	0	50	0	100	75
Fuut	50	50	50	75	0	-	55
Waterhoen	0	50	25	71	-	100	53
Meerkoet	0	60	0	50	0	67	42

Discussie

Met een aantal gerichte bezoeken is een indruk gekregen van de broedvogelbevolking van een kleine negen kilometer kanaal. Vroege ochtendbezoeken ontbraken. Dit kan van invloed zijn geweest op het vaststellen van een soort als Bosrietzanger. Naar verwachting is van de watervogels wel een compleet verkregen. Mogelijk is de stand van Wilde Eend (inclusief Soepeend) wat overmeld doordat ouderparen met jongen uit aangrenzende delen van Assen of het agrarisch gebied naar het kanaal zijn getrokken; ook het broedsucces kan zodoende te positief zijn uitgevallen.

De inventarisatie suggereert dat het inrichten van natuurvriendelijk oevers, maar in beperkte mate ook faunapassages en uittreeplaatsen, een gunstig effect heeft op de dichtheden van water- en rietvogels. Toepassing hiervan op grotere schaal langs de overige 230 kilometer in Drenthe aanwezige kanalen is dan ook aan te raden. Verder lijken natuurvriendelijke oevers en intensief recreatief gebruik voor soorten als Fuut, Meerkoet, Waterhoen en Wilde Eend goed samen te gaan. De aangetroffen vogels hebben zich aan de aanwezigheid van mensen aangepast en vertonen soms buitengewone makheid. Dat wil niet zeggen dat dit voor andere soorten ook geldt; onbekend is welke soorten door recreatie van vestiging werden afgehouden. Pleziervaart heeft mogelijk wel effect op het broedsucces. Door golfslag kunnen nesten van de Fuut overspoelen of losraken. Zeker in beschoeide delen is de golfslag soms sterk. De golfslag wordt op plekken met natuurvriendelijk oevers gedempt door de oevervegetatie, maar ook hier is een nadelig effect op het broedsucces van Waterhoen, Meerkoet en Fuut niet uit te sluiten. In dat opzicht is het interessant om te bestuderen wat het effect zal zijn van de koppeling van het Havenkaal met het kanaal in het centrum van Assen. Hiermee zal in de toekomst een stroom van plezierjachten langs de natuurvriendelijke oevers op gang gaan komen. Om dit effect te kunnen meten is een nulmeting van het broedsucces in 2015 noodzakelijk.

Drenthe kent, zoals gezegd, een flinke lengte aan kanalen. Bij Assen is nu iets meer inzicht gekregen in de dichtheden van broedvogels, maar hoe zit het elders? Wat te denken van het van pleziervaart gevrijwaarde Oranjekanaal met haar goed ontwikkelde oever- en watervegetatie? Wie weet lezen we er ooit een keer over in een volgende Drentse Vogels?

Summary: Dijkstra B. 2014. Survey of breeding birds along canals in Drenthe in 2014. Drentse Vogels 28: 126-132.

Along a length of 8900 m of various stretches of canals near Assen in Drenthe, breeding birds were mapped in 2014. Human use of the canals, and their banks, differed greatly, from strictly industrial to recreational (rowing, fishing, walking dogs, and so on). Consequently, banks were either devoid of vegetation, or patchily overgrown with *Phragmites australis*, *Glyceria maxima* or *Salix* shrubs and with marshy sections. Highest diversity and densities were recorded along well-vegetated canals, apparently irrespective of human presence (although species sensitive to human disturbance may have shunned the canals). Nine species were recorded as breeding bird, i.e. five waterbirds and four passerines (Table 2). Moorhen numbers showed a posi-

tive correlation with Coot numbers, contrary to public opinion (Coot is thought to outcompete Moorhen). Breeding success (proportion of pairs successfully raising chicks) was high in waterbirds, ranging on average from 42% in Coots *Fulica atra* to 75% in Mallard *Anas platyrhynchos*.

Literatuur

Waterschap Hunze en Aa's 2014. Factsheet NL33NW_2 Noord-Willemskanaal. Werkversie waterbeheerder, Veendam.

Adres: Burg. Jollesstraat 11, 9401 LD Assen, e_dykstra@hetnet.nl

Foto 4. Meerkoet en Fuut broeden in elkaars nabijheid. Kanaaldeel De Werf, 4 mei 2014 (Bert Dijkstra).
Coot and Great Crested Grebe nesting in close proximity, De Werf, 4 May 2014.